

1984 – פרשת "קו 300"

מאת: סרן תום מילבאום, עוזרת ראש מדור הכשרות המפקדים והדין הבין-לאומי,
בית הספר למשפט צבאי

באפריל 1984, נחטף אוטובוס קו 300 בדרכו מתל אביב לאשקלון על-ידי ארבעה מחבלים. בפעולת חילוץ מוצלחת של כוחות הביטחון, נהרגו שני מחבלים, והשניים הנותרים נתפסו חיים, אך בדיווחים שהועברו לאחר מכן נטען כי אף הם נהרגו במהלך פעולת החילוץ. תמונות של המחבלים החיים נפוצו בכלי התקשורת, והדבר הוביל לתרעומת ציבורית ולפרשה שנמשכה כשנתיים לפחות, בהן טולטלה המערכת הביטחונית כולה.

רקע עובדתי

ב-12 באפריל 1984, נחטף אוטובוס קו 300 בדרכו מתל אביב לאשקלון, על-ידי ארבעה מחבלים פלסטינים. אחת הנוסעות הורדה מהאוטובוס והזעיקה את כוחות הביטחון, שעצרו את האוטובוס בפאתי דיר אל-בלח, במרכז רצועת עזה. החוטפים דרשו כי ישוחררו אסירים פלסטינים ואיימו כי יפעילו מזוודת נפץ שהעלו לטענתם לאוטובוס, ויפגעו בעשרות הנוסעים שהוחזקו כבני ערובה. לפנות בוקר, פרץ כוח סיירת מטכ"ל בפעולת חילוץ, במהלכה נהרגו שניים מהחוטפים, ונפגעה בשוגג החיילת עירית פורטוגו. שניים מהמחבלים נתפסו חיים בידי כוחות הביטחון והובלו לשדה חיטה סמוך. בדיווח על הפעולה, הוצהר כי ארבעת המחבלים נהרגו במהלך החילוץ.

ברם, למרות מסך-איפול תקשורת שהוטל, תוך הפעלת סמכויות הצנזורה הצבאית, בתקשורת הישראלית והבינלאומית פורסמו תצלומי עיתונאים לפיהם שני מחבלים נתפסו והורדו חיים מהאוטובוס.

התצלומים זעזעו את הציבור; גם בחלוף למעלה מ-20 שנים ממועד האירוע, אלכס ליבק, אחד מהצלמים שנכח באזור ההתרחשות ושתמונתו עמדה בליבה של הסערה התקשורתית והציבורית, תיאר את הצילום בטור בעיתונות. לראייתו, היה זה אחד מאירועי העיתונות החשובים ביותר בתולדות ישראל.

התמונה ובה המחבל החי, תחת כותרת טור דעה של הצלם אלכס ליבק, שפורסם בחלוף 25 שנים מאז הפיגוע; עיתון "הארץ", 27 במאי 2009 (קישור)

ההליכים המשפטיים

סימני השאלה שעלו בעקבות הפרסומים הנזכרים, הובילו את שר הביטחון דאז, משה ארנס, להורות על הקמת ועדה חסויה בראשות האלוף (במיל') מאיר זורע, לחקר נסיבות מותם של שני המחבלים שהיו בחזקת כוחות הביטחון, ומתו בנסיבות מסתוריות. בין חברי הוועדה, ישב גם הסגור הצבאי הראשי, אילן שיף, שלימים היה לפצ"ר ולנשיא בית הדין הצבאי לערעורים.

מסכת העובדות שנפרשה בפני הוועדה, תיארה לינץ' שבוצע במחבלים בידי חיילים ואזרחים בשדה החיטה הסמוך, אך לא ניתן היה להצביע באופן ברור על האחראים למוות.

פעולת ועדה זו נפלה במלכודת פעולות שיבוש של בכירי השב"כ, ביניהם ראש השב"כ אברהם שלום, באמצעות אחד מחברי הוועדה, יוסי גנוסר. גנוסר דיווח תדיר על תוכן פגישותיה וסדר יומה של הוועדה, בכך סייע להצגה כוזבת של העובדות ותיאום גרסאות על מנת להסתיר את הריגתם של המחבלים על ידי אנשי שב"כ, בהוראת ראש השב"כ. כך, עלה ממסקנות הוועדה חשוד אחד בלבד בהרג המחבלים – תא"ל איציק מרדכי.

תא"ל מרדכי, ששימש כקצין חי"ר וצנחנים ראשי במועד האירוע, פיקד על פעולות החילוץ אותן ביצעה סירת מטכ"ל והיה בין הראשונים לפרוץ לאוטובוס בעת פעולות החילוץ. בעת התשאול הראשוני שביצע למחבלים שנתפסו חיים, הוא הכה את אחד המחבלים בכתפו באמצעות אקדחו. מכה זו, כך נטען על-ידי אנשי השב"כ בפני הוועדות, היא שהביאה למעשה למותם של המחבלים.

ועדת חקירה נוספת הוקמה בראשות פרקליט המדינה דאז, יונה בלטמן. גם לקראת הופעת אנשי השב"כ בפני ועדה זו, נעשתה עבודת הכנה בצמרת השב"כ למניעת גילוי האמת, ואף ועדת בלטמן סיימה את עבודתה ללא גיבוש מסקנות נחרצות באשר לגורל המחבלים.

מסכת העובדות שנצטיירה וההצבעה על מרדכי כאשם, הובילה את היועץ המשפטי לממשלה, יצחק זמיר ואת הפצ"ר להורות על חקירת מצי"ח כנגד מרדכי ובהמשך, על העמדתו לדין משמעתי. קצין השיפוט הבכיר, אלוף (במיל') חיים נדל, זיכה את מרדכי מכל אשמה, וקבע באוגוסט 1985 כי הפגיעה של מרדכי בחוטפים במהלך האירוע נועדה לקבל מידע חיוני בזמן אמת ולא הייתה בלתי סבירה. כמו כן, הוא קבע מפורשות, שהחוטפים הועברו חיים לידי אנשים אחרים. אגב כך, ניתן פרסום בעיתונות היומית, לטענות מסוימות של קציני צה"ל, כי השב"כ חומק מאחריות.

50 היום 62 עמוד
תאריך: 29.11.84
כ"ו בכסלו
מספר: 20584
מחיר: 20 שקלים
מחיר חודשי: 500 שקלים
מחיר שנתי: 5000 שקלים
מחיר חצי שנתי: 2500 שקלים
מחיר חצי שנה: 1250 שקלים
מחיר חצי שנה: 1250 שקלים
מחיר חצי שנה: 1250 שקלים

קצינים בכירים בצה"ל זועמים: ועדת זורע המעיטה מאחריותו של השב"כ

התנחל תמנץ ביותר במדינת MAARIV מעריב

עסקים

החלה
ELKA

כותרת עיתון "מעריב" בדבר הקרע בצמרת הביטחונית, 29 בנובמבר 1984

בחודש נובמבר 1985, רפי מלכא, פלג רדי וראובן חזק, ראשי אגפים בכירים בשב"כ, דרשו מאברהם שלום, ראש השב"כ, כי הלה יחשוף את שבאמת התנהל בסוף אירוע קו 300 ובפגישות תיאום הגרסאות, ויתפטר מתפקידו. ראש השב"כ סירב, ושלושת הבכירים הורחקו מהמשך שירותכם בשב"כ.

במובן מסוים, ניתן לומר כי מערכת המשפט הצבאית, הייתה הראשונה שלא נפלה ברשת השקרים שנטוטה סביב הפרשה.

יצוין, כי חמישה אנשי שב"כ הועמדו לדין בבית הדין המשמעתי של השב"כ בגין הליקויים החמורים שבהתנהלותם באירוע, אך אף הם זוכו במה שהיה נדמה כמו משחק מכור מראש. ראשי השב"כ שהיו מעורבים בהסתרת הפרשה, טענו כי חשו שעליהם לעשות זאת כדי להגן על השירות ודרכי פעולתו, ולא היה מדובר בפעם הראשונה שהאמת לאשורה אינה נפרסת בפני גורמי האכיפה או השפיטה.

כשנתיים לאחר האירוע, שוכנע לבסוף היועץ המשפטי לממשלה, יצחק זמיר, להורות בצעד תקדימי על פתיחה בחקירה פלילית כנגד צמרת השב"כ. ביוני 1986 הושג הסדר, לפיו אנשי השב"כ וראש השב"כ יקבלו חנינה אף מבלי לעמוד לדין. בעקבות פתיחת החקירה פנו אנשי שב"כ נוספים בבקשה לקבל חנינה זו.

בעקבות פרשה זו, הוגשו מספר עתירות לבג"ץ, בהיבטים שונים ועל-ידי גורמים שונים שהיו מעורבים בפרשה בדרך זו או אחרת, שהמרכזית שבהן עסקה בשאלת סמכותו של נשיא המדינה להעניק חנינה עוד בטרם נפתחה החקירה הפלילית. העתירה שהובילה לפיצוץ הפרשה הייתה דווקא עתירתו של רפי מלכא, באמצעות ד"ר מישאל חשין, לימים שופט בבית המשפט העליון, להשבתו לתפקיד פעיל בשב"כ.

חשיבות הפרשה

פרשת קו 300 טלטלה את אמות הסיפים במערכת הביטחון והציבור הישראלי בכלל. אמון הציבור במערכת נפגע, שכן נחשפה פגיעה משמעותית בערכי הדמוקרטיה וטוהר המידות, ונוצרה תרעומת בציבור על ארגון השב"כ, שפעל כאילו אין מעליו דין ואין לו דיין.

פרשת 300 ידועה לשמצה בעיקר בגלל מסכת השקרים וניסיונות הטיוח שלאחריה, אשר התבצעו על ידי צמרת השב"כ, במעורבות פקידי ממשל בכירים ביותר. פרשה זו מוגדרת בידי רבים כאירוע שהוא מן החמורים ביותר בתולדות המדינה.

ניתן להסתכל על אירועים שהתרחשו בשנים האחרונות באספקלריה של אירוע כה חמור, כתזכורת בוהקת לסכנה שבהיעדר ריסון כוח, של פעולה בניגוד לחוק ולערכים הבסיסיים שעל פיהם כוחות הביטחון צריכים להנחות את עשייתם.

מדוע בחרתי בנושא?

נדמה, כי חומרת הפרשה נעוצה לא רק בעצם מעשה ההמתה עצמו, אלא בהיקף ועוצמת הטיוח והכזבים שבאו בעקבותיו. כנחמה קטנה, הפרשה השתרשה עמוק באתוס הביטחוני הישראלי, כאחד הכישלונות החמורים ביותר שידעו זרועות הביטחון מעודם. יש בכך כדי להעביר מסר חשוב

לטעמי, עד לאחרון החיילים, של הסכנות הטמונות באובדן הרסן על המערכת הביטחונית ובתפישתם של אנשי ביטחון, בכירים ככל שיהיו, כאילו הם יכולים לפעול מעל החוק.

לראייתי, ניצחונן הגדול של החברה הישראלית ושל מערכת המשפט בפרשת קו 300 היה בהבהרת הקו האדום, אותו אין לחצות: לא די באהבת הארץ ולא די במחויבות להגנה עליה, והמטרה אינה מקדשת את האמצעים, את מעשי הרצח ואת מעשי השקר וההונאה שהתרחשו באותו יום עגום, בחודש אפריל 1984.

להרחבה בנושא, ראו את המקורות הבאים:

- בג"צ 428/86 יצחק ברזילי ואח' נ' ממשלת ישראל ואח', פ"ד מ(3), 505 ;
- [פרוטוקול הישיבה ה-275 של הכנסת ה-11 בנושא לקחים ממסקנות היועץ המשפטי בנושא השב"כ, 31 בדצמבר 1986 ;](#)
- קישורים לכתבות בקשר לפרשה:
 - א. <https://www.haaretz.co.il/magazine/kav300/1.1483815>
 - ב. <https://www.haaretz.co.il/magazine/1.1940280>
 - ג. <https://www.makorrishon.co.il/nrg/online/1/ART2/299/166.html>